

УДК 631.145/631.16

Л.М. Сатир, к.е.н., доцент

Білоцерківський національний аграрний університет

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ВИРОБНИЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ ГОСПОДАРСТВ НАСЕЛЕННЯ

В даній статті розглядаються проблеми забезпечення особистих селянських господарств основними виробничими ресурсами. Особлива увага приділяється проблем забезпечення ОСГ засобами механізації виробничих процесів та земельними ресурсами.

L. Satyr

ORGANIZATIONAL AND ECONOMIC FUNDAMENTALS OF PRODUCTION POTENTIAL OF HOUSEHOLD POPULATION

The article considers the problem of providing private farms with basic production resources. Special attention is paid to the problem of providing private peasant farms with means of mechanization of production process and with land resources.

Л.М. Сатир

ОРГАНИЗАЦИОННО-ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ФОРМИРОВАНИЯ ПРОИЗВОДСТВЕННОГО ПОТЕНЦИАЛА ХОЗЯЙСТВ НАСЕЛЕНИЯ

В данной статье рассматриваются проблемы обеспечения личных крестьянских хозяйств основными производственными ресурсами. Особое внимание уделяется проблемам обеспечения ОСГ средствами механизации производственных процессов и земельными ресурсами.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими й практичними завданнями. Останні роки характеризуються різким спадом виробництва основних видів сільськогосподарської продукції і сировини, кризовим станом більшості підприємств сільського господарства. На цьому фоні особисте селянське господарство (ОСГ) стає, як одне з джерел виробництва продуктів харчування і сільськогосподарської сировини. В останні роки питома вага ОСГ у структурі валової продукції сільського господарства значно зросла і склала у 2011

році 63,2 %. На долю цих господарств приходиться 97,3% валового збору картоплі, 98,4% - овочів, 76,2% - м'яса худоби і птиці в живій вазі, 73,0% - молока, 61,9% - яєць і 63,7% - вовни. За станом на 1.01.11 р. їх загальна земельна площа склала 4522,4 тис. га.

Визнання різних форм власності і господарювання обумовлює можливість розглядати особисті селянські господарства сільських жителів, як одну із складових частин аграрного виробництва. Проблеми розвитку ОСГ у перехідній економіці розглядаються нами, як процес формування на селі повноцінного суб'єкта суспільних відносин у всьому їх різноманітті. В умовах багатукладної економіки особисті господарства сільського населення займали і займають важливе місце в аграрному виробництві. Необхідність розвитку ОСГ об'єктивно обумовлено недостатнім рівнем виробництва сільськогосподарської продукції і грошових доходів селян. При цьому, ОСГ розвиваються, як у періоди економічного росту, так і при кризі аграрного виробництва. Тому особисті господарства сільського населення, на наш погляд, варто розглядати, як складову частину сільського господарства України, тому що вони відіграють важливу роль в аграрній економіці.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми функціонування, а також ролі та місця в продовольчому забезпеченні країни.

У теперішніх реаліях, в нашій країні вивченням цієї форми господарювання приділяли увагу Ю. Акчуріна, І. Баланюк, П. Березівський, О. Бітгер, О. Дем'янчук, В. Збарський, Ф. Зінов'єв, А. Даниленко, О. Комліченко, Д. Крисанов, В. Месель-Веселяк, С. Онисько, Л. Шепотько, В. Шиян, О. Шпичак, В. Юрчишин та ін. Їхні роботи мають важливе значення і слугують підґрунтям сучасних економічних поглядів на проблеми розвитку та функціонування особистих селянських господарств.

Цілі статті. Здійснити оцінку стану виробничого потенціалу господарств населення та запропонувати шляхи його покращення.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. З початком переходу до ринкової економіки, як показують наші дослідження, соціально - економічні функції ОСГ докорінно змінилися. У той же час, оцінки процесу розвитку ОСГ у нових умовах неоднозначні. На думку Г.М. Антонова, й інших, особисті господарства

перетворилися сьогодні з натурального в товарні і стали основним джерелом життя [1].

Здається, що така оцінка є передчасною і однобічною. Ми поділяємо точку зору російського вченого А.П. Зінченко, що відзначає, що «обраний та реалізований на практиці напрямок аграрної політики на всебічний розвиток особистого сектора і дрібного виробництва (особисті селянські господарства, кооперативи міських жителів) в умовах загальної кризи в країні і порушення відтворення на селі не стало фактором росту ефективності виробництва.

В.А. Богдановский, К.В. Копач і ін. вважають, що роль ОСГ необ'єктивно перебільшується, їм приписують не існуючі цінності [3, 4]. Заслугує схвалення точка зору А.Ф. Ін'юнкін, що вважає, що ОСГ - це певною мірою автономне сімейне виробництво, що припускає взаємозамінність працівників на визначених ОСГ було не самостійним типом господарства, а підсобним, як правило дрібнотоварним, спрямованим на самозабезпечення. Лише в останні роки намітилася тенденція росту товарності в ОСГ, що дає можливість переростання окремих особистих господарств у фермерське господарство [5]. Л.Л Сак вважає, що не всі особисті селянські господарства мають можливість досягти високих результатів у виробництві і вважає, що вони будуть розвиватися по трьох напрямках. Перший напрямок – це ОСГ споживчого типу, як правило, дрібні присадибні господарства, власниками яких є пенсіонери, малосімейні, ведучі ОСГ тільки з метою самозабезпечення. Другий напрямок – це ОСГ споживчо-товарного типу, діяльність яких буде спрямована на виробництво продукції для самозабезпечення своєї родини, а надлишки для надання допомоги родичам. Третій напрямок – це розвиток ОСГ на базі інтеграційних зв'язків із суспільним виробництвом [6]. Більшість авторів дотримувались думки, що ОСГ органічно включено в систему народного господарства і доповнює недостатньо розвинуте суспільне виробництво.

Основною ціллю, яка ставиться в даній публікації – дати всебічно обґрунтований аналіз забезпечення виробничими ресурсами одноосібників.

Наші дослідження показали, що на ефективне функціонування ОСГ впливають різні фактори, серед яких особливу роль відіграють

виробничі ресурси. Під виробничими ресурсами особистого підсобного господарства розуміються елементи ресурсного потенціалу, використовувані ними для виробництва сільськогосподарської продукції. Основними виробничими ресурсами особистого селянського господарства, що знаходяться в приватній власності земля, робітник і продуктивна худоба, виробничі приміщення, дрібний інвентар і засоби малої механізації. До виробничих ресурсів ОСГ ми також відносимо сінокоси і пасовища для худоби, транспорт, молодняк худоби. Від рівня ресурсозабезпеченості, як показали дослідження, залежить обсяг виробництва продукції особистих селянських господарств, якість виробленої продукції і рівень доходу. Головним засобом для ведення особистих підсобних господарств є земля. Використання земельних площ у ОСГ залежить від цілої низки соціально - економічних, природно - кліматичних, демографічних факторів. Площі земельних наділів ОСГ сільського населення зросли в Київській області з 1990 по 2002 рік з 186,4 до 389,4 тис. га .

Стан і розвиток матеріально-технічної бази й організаційно - економічні умови, які визначають становлення і функціонування особистих господарств, залежить від безлічі факторів. На думку деяких авторів основним тут можна вважати землю. Розміри землекористування особистих селянських господарств істотно розрізняється. За даними Київського обласного управління статистики середній розмір земельної ділянки ОСГ коливається від 0,60 до 1,5 га.

Більшість приватних господарів для покращення родючості землі використовують лише органічні добрива. Відмова від масового використання мінеральних добрив пояснюється високою їх ціною. Мінеральні добрива в особистих селянських господарствах використовують в більшості випадках для відновлення родючості сінокосів.

Необхідно відзначити, що в більшості особистих селянських господарствах не дотримуються технології виробництва сільськогосподарської продукції. Агротехнічні заходи проводяться по необхідності їх здійснення. В основному це заходи, які направлені на боротьбу з шкідниками та хворобами рослин, а також заходи, які направлені на боротьбу з бур'янами.

Обстеження особистих підсобних господарств Київської області, проведене протягом 1995 - 2010 років за участю авторів показало, що

зі збільшенням земельного наділу спостерігається зростання виробництва продукції і доходу від ведення ОСГ (табл. 1).

Таблиця 1

Групування ОСГ Київської області по розміру земельної площі в 2010р*

Показники	Групи ОСГ по площі земельної ділянки, га				В середньому по групам
	I до 0.60	II 0.61 -1	III 1.1 – 1.5	IV більше 1.51	
Кількість господарств в групі	182	384	165	142	-
Вироблено продукції 1 гос-вом тис. грн..	2.5	3.6	5.6	7.5	4.8
Реалізовано продукції 1 гос-вом тис. грн..	0.3	0.8	2.5	4.2	2.0
Рівень товарності, %	12	22	44	56	42

Як показують дані таблиці 1, найбільшу кількість ОСГ мають присадибну ділянку від 0,61-1 га. Таких господарств у наших розрахунках 384 з 873 включених у обстеження. Потім 78 ОСГ мають розмір земельної ділянки до 0,60 га, 165 домогосподарств від 1,1 –1,5 га.

Разом з тим, що обмежує фактором розширення ОСГ, як показують дані опитування, є низький рівень механізації робіт. На основі даних Хмельницького обласного управління статистики лише 33,2% обстежених особистих селянських господарств мають засоби механізації виробничих процесів. При цьому необхідно відзначити, що засоби механізації знаходяться в основному в господарствах земельна площа, яких становить більше 1 га (70,2%). Низька технічна оснащеність ОСГ засобами механізації пояснюється відсутністю їх в торговій мережі вітчизняної так і зарубіжної мінітехніки. Це пояснюється зниженням обсягів виробництва засобів малої механізації для сільського господарства промисловими підприємства України. Так за 1995 - 2001 рр. в Україні за даними статистичних органів, виробництво мінітракторів скоротилося 44 рази,

мотоблоків і мотокультиваторів на 19%. Фактором, що стримує розширення виробництва засобів механізації для ОСГ, є їхні високі ціни. Так, наприклад, вартість мінітрактора в 2002 році складала – 5000 - 7500грн., мотоблока - 1500 грн. Зрозуміло, що при середньому рівні прибутковості ОСГ у 600 - 1500грн. розраховувати на придбання техніки більшості власників особистих селянських господарств не приходиться.

До скорочення випуску малих засобів механізації сільськогосподарської праці додається і зменшення випуску мінеральних добрив у дрібній розфасовці. За 1991 - 2010 рр. за даними Держкомстату, обсяг випуску цього виду продукції підприємствами промисловості мінеральних добрив зменшився в 78 разів. Питома вага пакетованих мінеральних добрив у загальному обсязі їх виробництва знизився з 0,8% у 1991 році до 0,02% у 2010 році.

З-за низькій технічній і ресурсній оснащеності, великій трудомісткості обробітку сільськогосподарських культур цілий ряд власників особистих господарств відмовляються від додаткових польових наділів, що раніш вони брали для їхнього розширення. Так, в Шарівській сільській раді Білоцерківському району 34 власники ОСГ в 2010 році відмовилися від земельних наділів. Такі випадки мають місце й в інших районах Київської області. Таким чином, технічне оснащення особистих селянських господарств є основною умовою для їхньої модернізації і подальшого розширення і розвитку.

Наступним виробничим ресурсом ОСГ є продуктивна худоба і птиця. Після скасування обмежень на чисельність худоби, власники особистих селянських господарств самі визначають його поголів'я.

Розглянемо більш докладно результати обстеження особистих підсобних господарств населення, 3 329 обстежених господарств 60% мали корів, з них 4,5% тримали по двох корови, 63% мали молодняк великого рогату худобу, 94% відгодовували свиней, птиці містили всі 100% обстежених господарств. Виробництво тваринницької продукції в залежності від поголів'я тварин характеризується даними, представленими в таблиці 2.

Таблиця 2

Групування обстежених ОСГ Київської області по розміру тваринництва за 2010р.*

Показники	Групи ОСГ по кількості умовних голів тварин				В середньому по групах
	I до 1,0	II 1.1 – 2.5	III 2.6 – 4.0	IV більше 4.0	
Кількість господарств в групі	6	106	182	35	329
Вироблено продукції 1 гос-вом тис. грн..	2.7	3.4	4.3	5.6	4
Реалізовано продукції 1 гос-вом тис. грн..	-	0.8	1.2	1.9	0.9
Рівень товарності, %	-	25.9	27.4	35.4	22.6

Як видно з даних таблиці 2, у господарствах четвертої групи виробляється продукції в 1.9 рази більше, ніж у господарствах першої групи. При цьому, якщо господарства першої групи, в користуванні яких знаходиться до однієї умовної голови худоби, отриману продукцію споживають усередині родини, то в господарствах четвертої групи рівень товарності складає 35,2%. У той же час, в обстежених ОСГ рівень товарності складає в середньому 22,6%. Отже, ОСГ, по - колишньому, виробляють продукцію для власного споживання. Розраховувати на те, що особисті господарства стануть основними виробниками тваринницької продукції для постачання міського населення в найближчій перспективі не реально.

В даний час стримуючим фактором росту поголів'я худоби і птиці ОСГ і подальшого розвитку тваринництва є проблема забезпеченості кормами з одного боку, труднощі в реалізації продукції - з інший, і відсутність у населення надвірних будівель - із третьої. Як показало монографічне дослідження, власники ОСГ задовольняють потреби в кормах, в основному, за рахунок господарств суспільного сектору (натуроплата, покупка, розкрадання). Для поліпшення забезпечення особистого

господарства кормами, на наш погляд, доцільно здійснити наступні міри: надання всім бажаючим частини свого земельного паю в натурі для виробництва кормів для свого особистого селянського господарства; створення кооперативів по забезпеченню кормами худоби ОСГ і по реалізації зробленої в них продукції.

В даний час, як ніколи постала проблема реалізації продукції тваринництва, особливо продукції скотарства та свинарства. Як такої проблеми продати селянинові немає. Є проблема цін. В даний час створилася на ринку тваринницької продукції така ситуація, що реалізувати вирощену в господарствах сільського населення продукцію не вигідно. Але селянин в силу певних обставин змушений збувати свої продукції по заниженим цінам. Втручання держави в цей процес було половинчасте і позитивного ефекту не принесло.

Висновки. Проведені дослідження дозволяють зробити ряд висновків.

По - перше, у зв'язку зі зняттям обмежень на розміри присадибних ділянок, на кількість худоби і птиці, на надане право взяти у власність свій земельний пай (частку), для власників ОСГ земля більше не є стримуючим чинником подальшого їх розвитку;

По - друге, наявні надвірні будівлі (корівники, телятники, свинарники і т.п.), при всій їхній примітивності, практично використовуються повністю, і для збільшення поголів'я буде потрібно їхнє розширення чи нове будівництво;

По - третє, низька технічна оснащеність ОСГ не дозволяє їм розширювати як земельні площі, так і поголів'я тварин;

По-четверте, в існуючих соціально-економічних умовах ресурси є вичерпаними, і подальший розвиток ОСГ багато в чому буде залежати від загальної економічної ситуації в АПК.

Штучно створені несприятливі умови для функціонування усіх форм господарювання на селі привели до різкого спаду сільськогосподарського виробництва в суспільних підприємствах, що в кінцевому результаті призведе до скорочення обсягів виробництва продукції й в особистих селянських господарствах сільського населення.

1. Антонов Г.И. Опыт интеграции развития личных подсобных хозяйств с общественным производством сельхозпредприятий/ Г.И. Антонов // Личное и

коллективное в современной деревне. Соб .науч. трд. - М.: ВИАПИ. - 1997.- С.125-129.

2. Зинченко А.П. Эффективность использования производственного потенциала сельского хозяйства России в условиях аграрных преобразований / Зинченко А.П.// Личное и коллективное в современной деревне. . Соб .науч. трд. - М.: ВИАПИ. - 1997.- С.38-41

3. Богдановский Н.Г. Фермерство или община / Н.Г. Богдановский //Земля сибирская, дальневосточная. Соб .науч. трд. Новосибирск. - 1992. - №5-6. - С.8-9

4. Иньюнкин А.Ф. Проблемы повышения эффективности производства в личных подсобных хозяйствах./ Краснодар, КСХА, 1992. – 24 с.

5. Копач К.В. Об оценке сравнительной эффективности личного подсобного хозяйства / К.В. Копач //Аграрная экономика и политика: история и современность. Збр. науч. трд. – М.: 1996. - С.119 – 121

6. Сак Л.А. Основные положения концепции развития личного подсобного хозяйства./ Сак Л.А. Новосибирск: СибНИЭСХ, 1992. – 74с.